

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

КАЧМАРЧИК СВІТЛАНА ГРИГОРІВНА

УДК 378.147

**ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ
У МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти»

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано в Національному університеті біоресурсів і природокористування України Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник доктор педагогічних наук, професор
Амеліна Світлана Миколаївна,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
завідувач кафедри іноземної філології
і перекладу

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Біда Олена Анатоліївна,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького,
професор кафедри початкової освіти

кандидат педагогічних наук, доцент
Чередніченко Галина Анатоліївна,
Національний університет харчових технологій,
завідувач кафедри ділової іноземної мови
та міжнародної комунікації

Захист відбудеться «19» червня 2018 року о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.004.18 в Національному університеті біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15, навчальний корпус № 3, кімната 301

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Національного університету біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони 13, навчальний корпус № 4, кімната 41а

Автореферат розіслано «18» травня 2018 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. В. Сопівник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Успішність процесів інтеграції вітчизняної економіки у світову, підвищення конкурентоспроможності українських організацій і фахівців на міжнародних ринках значною мірою залежать від рівня фахової підготовки економіко-управлінського апарату. Успішна співпраця із зарубіжними партнерами, вивчення міжнародного досвіду економічної діяльності уможливить його впровадження у діяльність на теренах України.

Актуальність проблеми посилюється також тим, що до майбутньої управлінської діяльності, яка набуває дедалі більшої популярності серед студентів, має підготуватись значна кількість освітніх навчальних закладів як державної, так і недержавної форм власності. Суспільство потребує керівників із міцним освітнім підґрунтям, здатних ефективно керувати підприємствами й організаціями, результативно виконувати комплексні завдання в умовах ринкової економіки, конструктивно взаємодіяти з іноземними партнерами. Тому модернізація професійної підготовки таких фахівців, зокрема, менеджерів зовнішньоекономічної діяльності, є одним із ключових напрямів підвищення якості української вищої професійної освіти.

Головним завданням сучасної системи вищої освіти є формування компетентних фахівців, яким притаманні не тільки суто професійні властивості, а й самостійність, впевненість у власних силах, ініціативність, творче мислення, соціально-комунікативна активність, етика ділового спілкування, про що зазначається у Законі України «Про освіту», ухваленому Верховною Радою України 5 вересня 2017 року, Національній доктрині розвитку освіти, Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»).

У цьому контексті необхідним є не тільки розширення діапазону знань, умінь і навичок, необхідних для використання рідної та іноземної мов як засобу професійного спілкування з метою встановлення контактів, ведення ділової кореспонденції, телефонних розмов, участі у нарадах та переговорах, міжнародних конференціях, але й формування культури професійного спілкування, яка є важливим чинником забезпечення конкурентоспроможності менеджера зовнішньоекономічної діяльності на сучасному ринку праці.

З огляду на те, що менеджмент, як система управління, передбачає виконання кількох основних функцій, діяльність менеджера характеризується різноманіттям і частотою контактів поза межами фірми, у тому числі й з іншомовними партнерами, швидкою зміною обставин та людей. Уміння спілкуватися не тільки з підлеглими, вищим керівництвом і вітчизняними партнерами, але й з представниками інших країн є основою діяльності сучасного менеджера. Все вищезазначене висуває високі вимоги до формування готовності майбутнього менеджера зовнішньоекономічної діяльності до професійної діяльності в аспекті культури професійного спілкування.

Актуальність проблеми формування культури професійного спілкування майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності у закладах вищої освіти у контексті інтеграційних процесів, необхідність її дослідження й вирішення зумовлені низкою суперечностей між:

– підвищенням суспільних вимог до професійної компетентності менеджерів зовнішньоекономічної діяльності та неналежним рівнем їхньої готовності до діяльності у мінливих соціально-економічних умовах;

– необхідністю підготовки менеджерів зовнішньоекономічної діяльності з високим рівнем сформованості культури професійного спілкування та недостатньою розробленістю теорії та практики розвитку навичок професійного спілкування у майбутніх фахівців цього профілю;

– потребою у розробленні комплексу педагогічних умов, які сприятимуть ефективному формуванню культури професійного спілкування та недостатнім навчально-методичним забезпеченням цього процесу.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що останнім часом як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники виявляють підвищений інтерес до аспектів міжкультурного, іншомовного професійного спілкування, зокрема: особливості професійної підготовки і методики навчання майбутніх менеджерів досліджували О. Аксьонова, М. Вудкок, П. Колетт, Д. Френсіс та ін.; педагогічні умови професійної підготовки майбутніх менеджерів вивчали Л. Северова, Л. Служинська, Г. Чередніченко; професійне іншомовне спілкування було предметом дослідження Т. Артемова, Н. Басової, І. Козубовської; формування окремих аспектів професійної іншомовної компетентності розробляли О. Артемьєва, І. Бахов, О. Биконя, С. Ніколаєва.

Різноплановий характер спілкування зумовив різні напрями дослідження феномена спілкування науковцями, а саме: соціолого-філософського (Каган М., Семашко О., Гуревич П.); соціально-психологічного (Ананьєв Б., Андрєєва Г., Бодальов О., Виготський Л., Леонтєв О., Ломов Б., М'ясищев В., Паригін Б., Рубінштейн С., Соковнін В., Якобсон П.); лінгвістичного (Ожегов С., Сліпушко О., Шинкарук В., Яременко В.); педагогічного (Волкова Н., Галузяк В., Годлевська Д., Грехнев В., Золотнякова А., Зязюн І., Кан-Калік В., Кузьміна Н., Леонтєв О., Малиновський Є., Мудрик А., Савенкова Л.).

Дослідники формування комунікативної культури на засадах особистісно-орієнтованого навчання і виховання (Бех І., Золотухіна С., Мудрик А., Тарасевич Н., Чорна К.) відстоюють думку, що формування особистості з високим рівнем культури має здійснюватися з урахуванням її власних інтересів, невіддільних від суспільних потреб. Одне з ключових понять дослідження «культура спілкування» тлумачиться, виходячи з розгляду наявних підходів до його розуміння, а саме: когнітивно-діяльнісного (Грехнев В., Крилова Н., Мудрик А.), діялісно-поведінкового (Донченко О., Соколова В., Сохань Л., Тихонович В.), комунікативного (Амеліна С., Чайка Г., Чмут Т.).

Однак, поза увагою дослідників залишилося питання формування культури професійного спілкування у майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності засобами інтерактивних технологій навчання, що передбачає поєднання зусиль викладачів усіх дисциплін у напрямі формування здатності студентів до постійної інтеракції, використання інноваційних технологій і новітніх засобів комунікації.

Проте, незважаючи на наявність у сучасній педагогічній науці досліджень, присвячених проблемі формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців, вона продовжує залишатися однією з найбільш дискусійних.

Зважаючи на актуальність проблеми, недостатню її розробленість у педагогічних дослідженнях та необхідність створення у закладах вищої освіти комплексу педагогічних умов, які сприяли б формуванню культури професійного спілкування майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності, було обрано дану тему дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану наукових досліджень Національного університету біоресурсів і природокористування України. Тему дисертації затверджено вченою радою Національного університету біоресурсів і природокористування України (протокол № 8 від 17.12.2015 р.) та узгоджено у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 29.03.2016 р.).

Мета та завдання дослідження. Мета дослідження полягає у визначенні, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці комплексу педагогічних умов формування культури професійного спілкування майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності засобами інтерактивних технологій.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання:

- здійснити аналіз проблеми формування культури професійного спілкування майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності у психолого-педагогічній теорії і практиці з метою уточнення її сутності й структури;

- визначити та обґрунтувати критерії, показники, рівні сформованості культури професійного спілкування майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності;

- визначити, теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити комплекс педагогічних умов, спрямованих на формування культури професійного спілкування у майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності засобами інтерактивних технологій;

- розробити й обґрунтувати структурно-функціональну модель процесу формування культури професійного спілкування майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності;

- розробити навчально-методичне забезпечення для студентів і викладачів з питань формування культури професійного спілкування засобами інтерактивних технологій навчання.

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності у закладах вищої освіти.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування культури професійного спілкування майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності засобами інтерактивних технологій.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що формування культури професійного спілкування майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності має стати невід'ємною складовою частиною їхньої професійної підготовки і може бути ефективною за таких умов:

- забезпечення інтерактивної суб'єкт-суб'єктної взаємодії в освітньому процесі на засадах особистісно-орієнтованого підходу;
- застосування технологій інтерактивного навчання з метою моделювання конкретних ситуацій професійної взаємодії;
- поєднання змісту професійної підготовки майбутніх фахівців з менеджменту зовнішньоекономічної діяльності з опануванням ними комунікативної культури;
- здійснення педагогічного моніторингу.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань використано комплекс методів дослідження, а саме: *теоретичні*: аналіз філософської, психологічної, педагогічної, економічної та навчально-методичної літератури вітчизняних і зарубіжних дослідників – для вивчення стану теоретичного й практичного вирішення досліджуваної проблеми і визначення сутності ключових понять; порівняльний аналіз, синтез, порівняння й узагальнення – для зіставлення різних поглядів учених на питання культури професійного спілкування фахівців; моделювання – для розроблення моделі процесу формування культури професійного спілкування у майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності у закладах вищої освіти; *емпіричні*: анкетування, тестування, бесіди, педагогічний експеримент – для визначення стану сформованості культури професійного спілкування у майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності та перевірки ефективності визначених педагогічних умов формування культури професійного спілкування у майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності; *методи математичної статистики*: статистична обробка даних, порівняння середніх арифметичних; графоаналітичні методи відображення інформації (таблиці, рисунки) – для обробки даних педагогічного експерименту і наочної демонстрації експериментальних результатів.

Наукова новизна одержаних результатів полягають у тому, що:

- *вперше* визначено, обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови, які сприятимуть формуванню культури професійного спілкування у майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності (забезпечення інтерактивної суб'єкт-суб'єктної взаємодії в освітньому процесі на засадах особистісно-орієнтованого підходу, застосування технологій інтерактивного навчання з метою моделювання конкретних ситуацій професійної взаємодії, поєднання змісту професійної підготовки майбутніх фахівців з менеджменту зовнішньоекономічної діяльності з опануванням ними комунікативної культури, здійснення педагогічного моніторингу);
- *уточнено* поняття «культура професійного спілкування менеджерів зовнішньоекономічної діяльності» як інтегративного новоутворення, що забезпечує позитивний результат у ситуаціях ділового спілкування і об'єднує культурно-специфічні знання, пов'язані з моделями бізнес-аналізу; поведінкові

та соціолінгвістичні уміння, які уможлиблюють адаптацію до різних обставин ділового спілкування; особистісні якості, які сприяють розвитку позитивного й толерантного ставлення до комунікативної взаємодії;

– *схарактеризовано* структуру культури професійного спілкування менеджерів зовнішньоекономічної діяльності з визначенням її компонентів (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, інтерактивно-діяльнісний, комунікативно-мовний і емоційно-вольовий);

– *визначено* критерії (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, комунікативний, поведінковий) з відповідними показниками та рівні (творчий (креативний), високий, середній, низький) сформованості культури професійного спілкування менеджерів зовнішньоекономічної діяльності;

– *розроблено й обґрунтовано* модель цілісного процесу формування культури професійного спілкування майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності, яка відображає єдність теоретично-цільового, організаційно-процесуального і результативно-діагностичного складників;

– *удосконалено* методичне забезпечення процесу формування культури професійного спілкування майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності у закладах вищої освіти засобами інтерактивних технологій навчання шляхом розроблення факультативного спецкурсу «Спілкування в управлінській діяльності менеджера»;

– *набуло подальшого розвитку* розуміння процесу формування культури професійного спілкування майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності як процесу оволодіння необхідними знаннями й уміннями, нагромадження досвіду іншомовного спілкування і якісної реалізації їх у професійній діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що запропоновано й впроваджено в освітній процес закладів вищої освіти теоретично обґрунтовані та експериментально перевірені педагогічні умови, спрямовані на формування культури професійного спілкування у майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності, а також структурно-функціональну модель даного процесу; розроблено й запропоновано для використання факультативний авторський спецкурс «Спілкування в управлінській діяльності менеджера», тренінги з іншомовної ділової комунікації, програму виховної роботи «Формування комунікативної культури студентів». Окремі розробки автора, які використовувалися на практиці під час формувального експерименту, узагальнено у навчальному посібнику «Тренінгові методики з іншомовної ділової комунікації».

Використання розроблених методичних матеріалів можливе в системі неперервної вищої освіти, підвищення кваліфікації викладачів закладів вищої освіти.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету (довідка № 16-11-748 від 07.02.2018 р.), Житомирського національного агроекологічного університету (довідка № 424 від 05.04.2018 р.), Національного університету біоресурсів і природокористування України (акт про впровадження від 28.03.2018 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки, рекомендації та результати дослідження доповідалися та обговорювалися на: Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук» (м. Київ, 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні питання сучасних педагогічних та психологічних наук» (м. Одеса, 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток сучасної освіти: теорія, практика, інновації» (м. Київ, 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні» (м. Львів, 2016 р.); XIII Міжнародній заочній науково-практичній конференції «Развитие науки в XXI веке» (м. Харків, 2016 р.); XIII Міжнародній науково-практичній конференції «Fundamental and Applied Science – 2017» (м. Шеффілд, Велика Британія, 2017 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення та результати дослідження відображено у 13 наукових працях, з яких навчальний посібник, 4 статті у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних, 2 статті у наукових виданнях інших держав, 6 тез наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотацій, вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Список використаних джерел налічує 277 найменувань, з них 20 іноземними мовами. Загальний обсяг дисертації становить 349 сторінок. Робота містить 19 таблиць та 17 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, відображено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету й завдання, окреслено об'єкт, предмет, методи дослідження, представлено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; подано відомості про публікації.

У першому розділі «**Теоретичні засади формування культури професійного спілкування у майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності**» розглянуто питання формування культури професійного спілкування у майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників, визначено наукові засади розуміння поняття «культура професійного спілкування», уточнено сутність поняття «культура професійного спілкування майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності»; охарактеризовано структуру досліджуваного феномена; висвітлено особливості формування культури професійного спілкування у майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності у закладах вищої освіти.

Визначено, що питання підготовки менеджерів зовнішньоекономічної діяльності у відповідності до міжнародних вимог неможливо вирішити без формування і розвитку у них культури професійного спілкування. Від рівня розвитку культури професійного спілкування значною мірою залежить

здатність менеджера логічно і переконливо виражати свої думки, налагоджувати сприятливі взаємини зі співробітниками та партнерами, формувати позитивний мікроклімат в очолюваному колективі, займати адекватну психологічну позицію, долати бар'єри в спілкуванні тощо.

Проаналізовано найважливіші підходи до розуміння сутності, структури та особливостей формування культури професійного спілкування у майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності. Під час уточнення ключових понять дослідження на основі аналізу наукової літератури констатовано парадоксальний факт: у процесі розвитку наук, пов'язаних з культурою, уявлення про неї не конкретизуються, а навпаки, втрачають визначеність. На підставі аналізу філософської, соціологічної, лінгвістичної та психолого-педагогічної літератури визначено, що культура спілкування є одним із центральних компонентів професійної культури менеджера. Вона інтегрує в собі комплекс знань, цінностей, зразків поведінки, характерних для ситуацій ділового спілкування, а також умінь широко застосовувати їх на практиці з метою забезпечення ефективності спільної діяльності. Культура професійного спілкування характеризується рівнем розвитку комунікативних знань та умінь і дозволяє здійснювати міжсуб'єктну взаємодію, спрямовану на ефективне виконання професійних обов'язків.

На основі аналізу результатів досліджень вчених щодо сутності і компонентного складу культури професійного спілкування майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності уточнено поняття «культура професійного спілкування менеджерів зовнішньоекономічної діяльності», яке тлумачиться як інтегративне новоутворення, що забезпечує позитивний результат у ситуаціях ділового спілкування і об'єднує культурно-специфічні знання, пов'язані з моделями бізнес-аналізу; поведінкові та соціолінгвістичні уміння, які уможливають адаптацію до різних обставин ділового спілкування; особистісні якості, які сприяють розвитку позитивного й толерантного ставлення до комунікативної взаємодії.

З'ясовано, що сутність культури професійного спілкування менеджерів зовнішньоекономічної діяльності полягає в поєднанні морально-етичних норм, загальнолюдських цінностей, які регулюють поведінку, взаємовідносини та професійну діяльність у сфері виробництва, під час ділових переговорів, презентацій, укладенні угод; умінні переконати партнера і вплинути на нього з метою досягнення позитивного результату міжсуб'єктної взаємодії; в умовах ринкових відносин приймати управлінські рішення; виконувати професійні завдання; налагоджувати контакти з представниками іноземних підприємств.

Враховуючи доробки дослідників з проблеми формування культури професійного спілкування фахівців різних галузей, а також специфіку професійної діяльності менеджерів зовнішньоекономічної діяльності, виокремлено взаємопов'язані компоненти культури їхнього професійного спілкування: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, інтерактивно-діяльнісний, комунікативно-мовний і емоційно-вольовий. Зазначені компоненти культури професійного спілкування менеджера тісно переплітаються. Кожен з них включає комплекс відповідних знань, умінь, навичок, правил і норм спілкування.

Мотиваційно-ціннісний компонент культури професійного спілкування майбутнього менеджера зовнішньоекономічної діяльності містить комплекс потреб, мотивів і ціннісних орієнтацій, які визначають комунікативну спрямованість фахівця, успішність його співпраці з підлеглими та клієнтами. Зміст мотиваційно-ціннісного компонента також складають знання про прийоми залучення й утримання уваги, здатність об'єктивно оцінювати та регулювати свій емоційний стан, розуміти та давати правильну оцінку клієнту (партнеру) по спілкуванню, володіти безконфліктними формами спілкування. Когнітивно-пізнавальний компонент характеризує здатність адекватно, неупереджено сприймати поведінку співробітників, розуміти їхні мотиви і переживання, індивідуальні особливості. Інтерактивно-діяльнісний компонент передбачає здатність обирати найбільш доцільну позицію та стиль спілкування зі співрозмовником у тій чи іншій конкретній ситуації. Комунікативно-мовний компонент культури спілкування менеджера характеризує інформаційно-смісловий аспект професійної взаємодії, мовленнєву діяльність: здатність доступно висловлювати думки та почуття, володіння лексичним багатством мови, вербальними і невербальними засобами обміну інформацією з підлеглими. Емоційно-вольовий компонент проявляється в адекватності емоційних реакцій комунікативній інтуїції, умінні правильно обрати інтонацію, експресивно застосовувати лексику й відповідно на неї реагувати.

Викладене вище дає підстави для визначення комплексу педагогічних умов формування культури професійного спілкування у майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності у закладах вищої освіти.

У другому розділі **«Науково-методичне забезпечення формування культури професійного спілкування у майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності»** визначено критерії, показники і рівні сформованості культури професійного спілкування менеджерів зовнішньоекономічної діяльності; здійснено аналіз стану сформованості культури професійного спілкування майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності у закладах вищої освіти; визначено й обґрунтовано педагогічні умови формування культури професійного спілкування майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності; розроблено цілісну модель цього процесу (рис. 1).

Встановлено, що застосування технологій інтерактивного навчання створює найкращі умови для професійного розвитку студентів у процесі навчання, формування їхньої позитивної мотивації та творчого характеру навчальної діяльності, суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників процесу навчання.

Висвітлено результати пілотного дослідження, проведеного серед студентів і викладачів з метою з'ясування фактичного стану розвитку культури професійного спілкування. Проведене дослідження дало підстави стверджувати, що проблема формування культури професійного спілкування в наш час є актуальною, а успішна підготовка майбутніх кваліфікованих менеджерів зовнішньоекономічної діяльності можлива лише за умов створення відповідного інтерактивного комунікативного середовища у закладах вищої освіти.

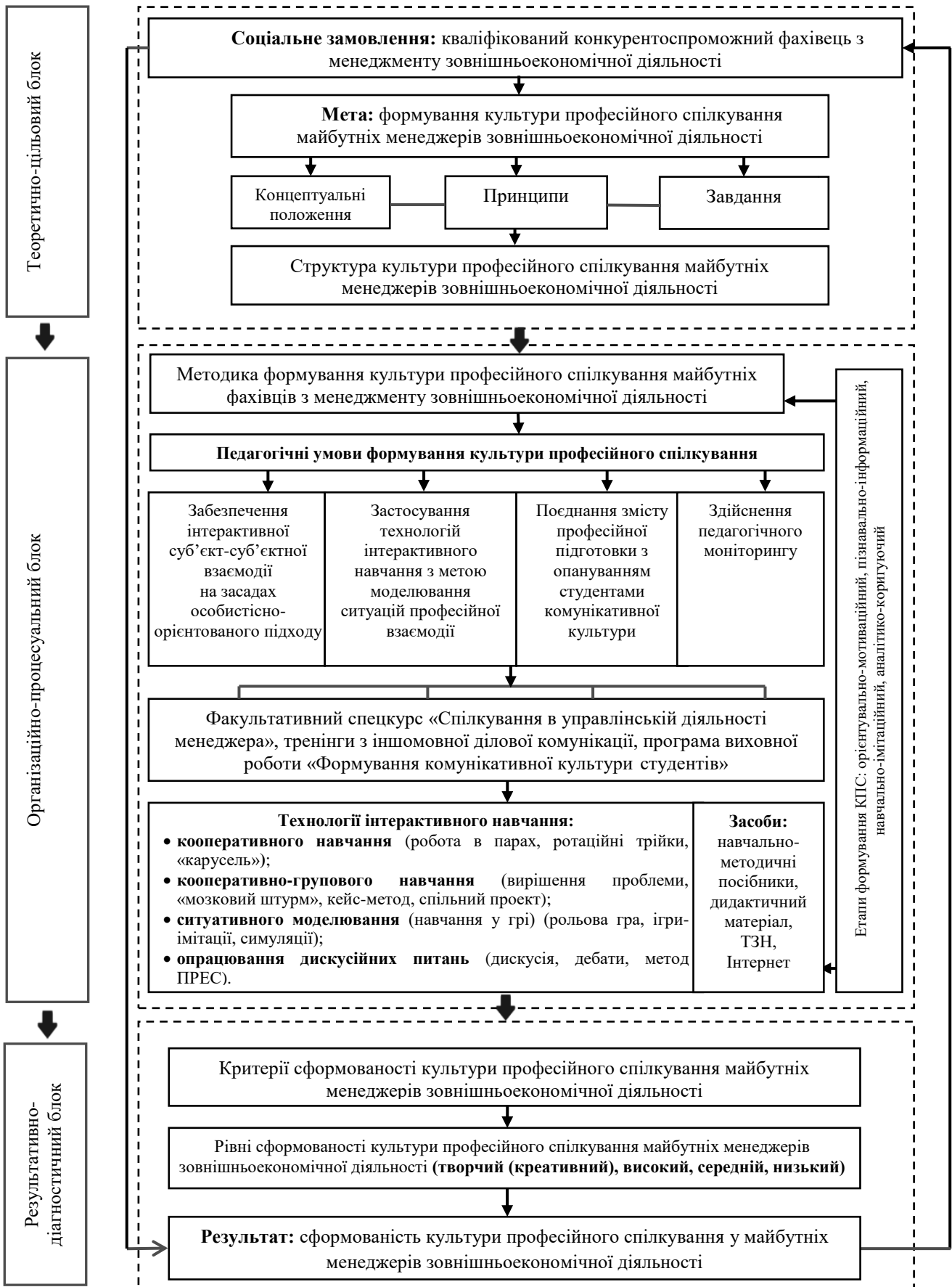

Рис. 1. Структурно-функціональна модель цілісного процесу формування культури професійного спілкування у майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності

На підставі опрацювання психолого-педагогічної літератури, аналізу результатів пілотного дослідження та констатувального етапу експерименту обґрунтовано педагогічні умови, спрямовані на забезпечення належного рівня сформованості культури професійного спілкування у студентів: забезпечення інтерактивної суб'єкт-суб'єктної взаємодії в освітньому процесі на засадах особистісно-орієнтованого підходу; застосування технологій інтерактивного навчання з метою моделювання конкретних ситуацій професійної взаємодії; поєднання змісту професійної підготовки майбутніх фахівців з опануванням ними комунікативної культури; здійснення педагогічного моніторингу.

Встановлено, що процес формування культури професійного спілкування має відображати цілісність, а саме, поєднання і взаємозв'язок всіх компонентів даного процесу: єдність концептуальних засад, мети, завдань, принципів, умов, методів і засобів розробленої структурно-функціональної моделі, які позитивно впливатимуть на ефективність і результативність освітнього процесу.

Доведено, що важлива роль у вдосконаленні культури професійного спілкування майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності належить іноземній мові, вивчення якої необхідно для формування і розвитку у студентів професійно-орієнтованих комунікативних умінь і навичок, ознайомлення з національними особливостями ділового спілкування, норм і правил ділового етикету та збагачення лексичного запасу.

Критеріальну базу сформованості культури професійного спілкування складають визначені критерії з відповідними показниками: мотиваційний (бажання бути фахівцем з високим рівнем сформованості культури професійного спілкування; зацікавленість у самореалізації, самовдосконаленні та досягненні високих кінцевих результатів; усвідомленість потреби в іншомовному професійному спілкуванні; сформованість системи цінностей у професійних відносинах; орієнтація на формування сприятливої психологічної атмосфери в колективі та орієнтація на співпрацю у вирішенні проблемних питань); когнітивний (розуміння сутності професійної культури, особливостей професійного спілкування та якостей, які свідчать про її сформованість; усвідомлення факторів, які впливають на формування культури професійного спілкування; знання психології міжособистісних стосунків та психологічних особливостей людей; знання норм вербальної і невербальної поведінки у власній та іноземній культурі; знання особливостей володіння ораторським мистецтвом; знання етикетних норм спілкування; знання лінгвокраїнознавчих аспектів); діяльнісний (створення сприятливої атмосфери спілкування; спрямованість на співпрацю і взаємодію; володіння навичками вибору моделі поведінки та складання плану комунікативних дій; прояв раціональної поведінки в різних комунікативних ситуаціях; уміння попереджати і розв'язувати міжособистісні конфлікти); комунікативний (уміння правильно, логічно, чітко і стисло висловлювати власні думки; володіння змістовним словником повсякденної, соціальної та фахової лексики; сформованість навичок дотримання мовних норм; ведення діалогу іноземною мовою); поведінковий (прояв емпатії; здатність до самоконтролю і подолання агресії; толерантність та тактовність у спілкуванні; емоційно-стилістичне забарвлення

висловлювань в залежності від умов професійного спілкування; відчуття задоволеності професійною діяльністю).

На основі комплексного врахування виділених критеріїв та показників встановлено чотири рівні сформованості культури професійного спілкування майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності: творчий (креативний), високий, середній і низький.

У третьому розділі **«Експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов формування культури професійного спілкування у майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності»** висвітлено питання експериментальної перевірки гіпотези дослідження; розкрито етапи експериментального дослідження; представлено хід і результати педагогічного експерименту щодо перевірки ефективності визначених та обґрунтованих педагогічних умов формування культури професійного спілкування у майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності у закладах вищої освіти.

Базою педагогічного експерименту з перевірки гіпотези дослідження став Національний університет біоресурсів і природокористування України (404 студенти спеціальності «Менеджмент», спеціалізації «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності» і 36 викладачів). Експериментальна група налічувала 210 студентів, контрольна – 194. Формування культури професійного спілкування майбутніх менеджерів в експериментальній групі згідно розробленої моделі цього процесу було спрямовано на оволодіння студентами теоретичними знаннями й практичними навичками, необхідними для успішної міжособистісної взаємодії. Контрольна група працювала за традиційними програмами.

Експериментальна методика формування і вдосконалення культури професійного спілкування майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності включала комплекс організаційних форм і методів комунікативної підготовки, а саме: лекційні і семінарські заняття; практичні заняття з питань діагностики стилів і моделей професійного спілкування, а також його ефективності; самостійна та індивідуально-консультаційна робота; моделювання та аналіз конкретних ситуацій професійного спілкування; групові бесіди і дискусії, направлені на обговорення ціннісних орієнтацій і засобів професійного розвитку; рольові ігри, ігри-імітації і симуляції, читання і обговорення наукових джерел з проблем професійного спілкування. Всі згадані форми і методи покликані моделювати професійну діяльність менеджера зовнішньоекономічної діяльності для вирішення реальної проблеми на виробництві. У такий спосіб у студентів-менеджерів формувалися професійні вміння і навички, особисті та ділові якості і компетентності.

З метою виявлення динаміки сформованості критеріїв культури професійного спілкування студентів проаналізовано дані констатувального і формувального етапів експерименту. Порівняльний аналіз діагностичних зрізів зафіксував позитивну динаміку розвитку культури професійного спілкування, а саме статистично значущі кількісні та якісні зміни рівнів сформованості у

визначених компонентах культури професійного спілкування: мотиваційно-ціннісного, когнітивно-пізнавального, емоційно-вольового, інтерактивно-діяльнісного і комунікативно-мовного.

Дані, отримані під час констатувального етапу експерименту показали, що в експериментальній групі творчий (креативний) рівень сформованості культури професійного спілкування притаманний 10,9 % студентів, високий – 22,7 %, середній – 33,5 %, низький – 33,0 %. У контрольній групі 9,9 % студентів показали творчий (креативний) рівень володіння культурою професійного спілкування, 23,7 % – високий, 31,8 % – середній, 34,6 % – низький. Отримані результати констатувального експерименту підтвердили припущення щодо необхідності застосування такої дидактичної моделі, яка б забезпечила результативність формування культури професійного спілкування у майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності.

Дані контрольного зрізу засвідчили суттєві позитивні зрушення в експериментальній групі і незначні зміни у контрольній групі. Отримали наступні результати: в експериментальній групі творчий (креативний) рівень сформованості культури професійного спілкування майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності становить 36,9 %, високий рівень – 29,7 %, середній рівень – 20,2 %, низький рівень – 13,1 %. У контрольній групі творчий (креативний) рівень становить 14,4 %, високий рівень – 22,2 %, середній рівень – 37,5 %, низький рівень – 25,8 %. Узагальнення цих змін відображено на рис. 2 і 3.

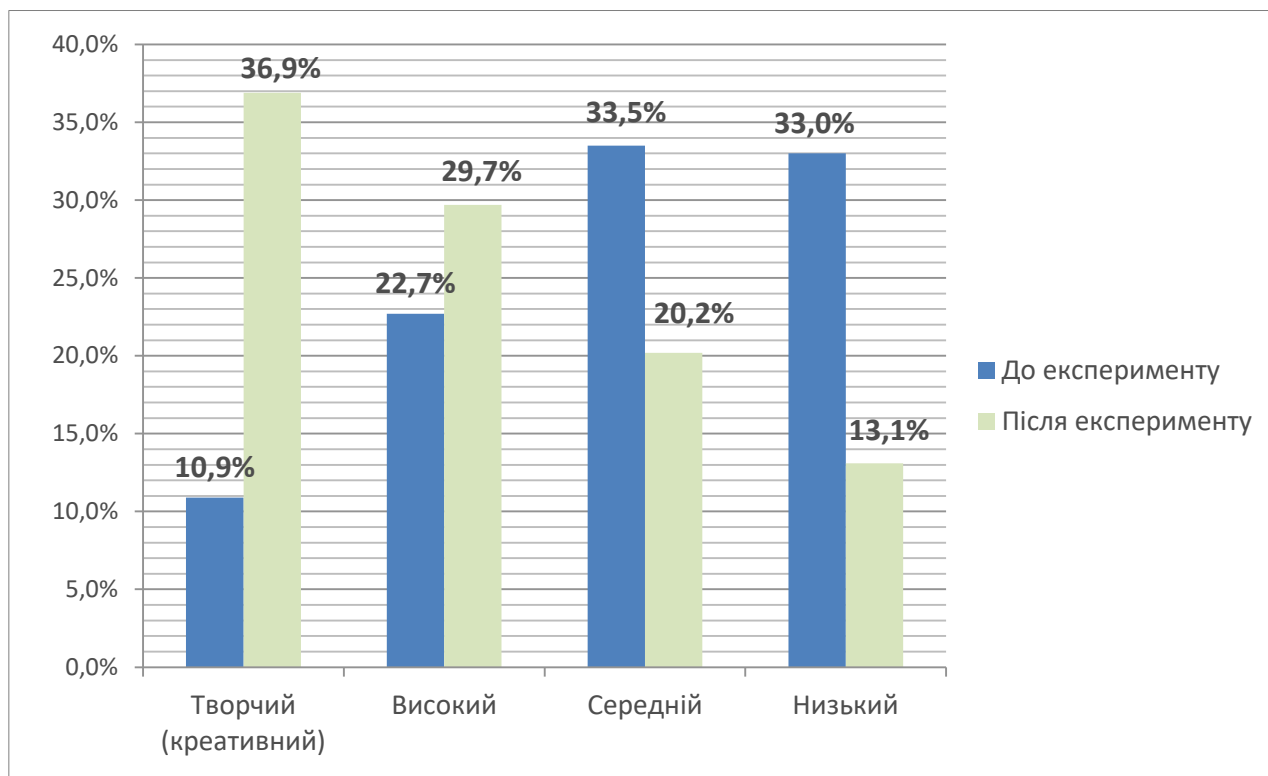

Рис. 2. Діаграма рівнів сформованості культури професійного спілкування у майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності в експериментальній групі на початок та після формування експерименту

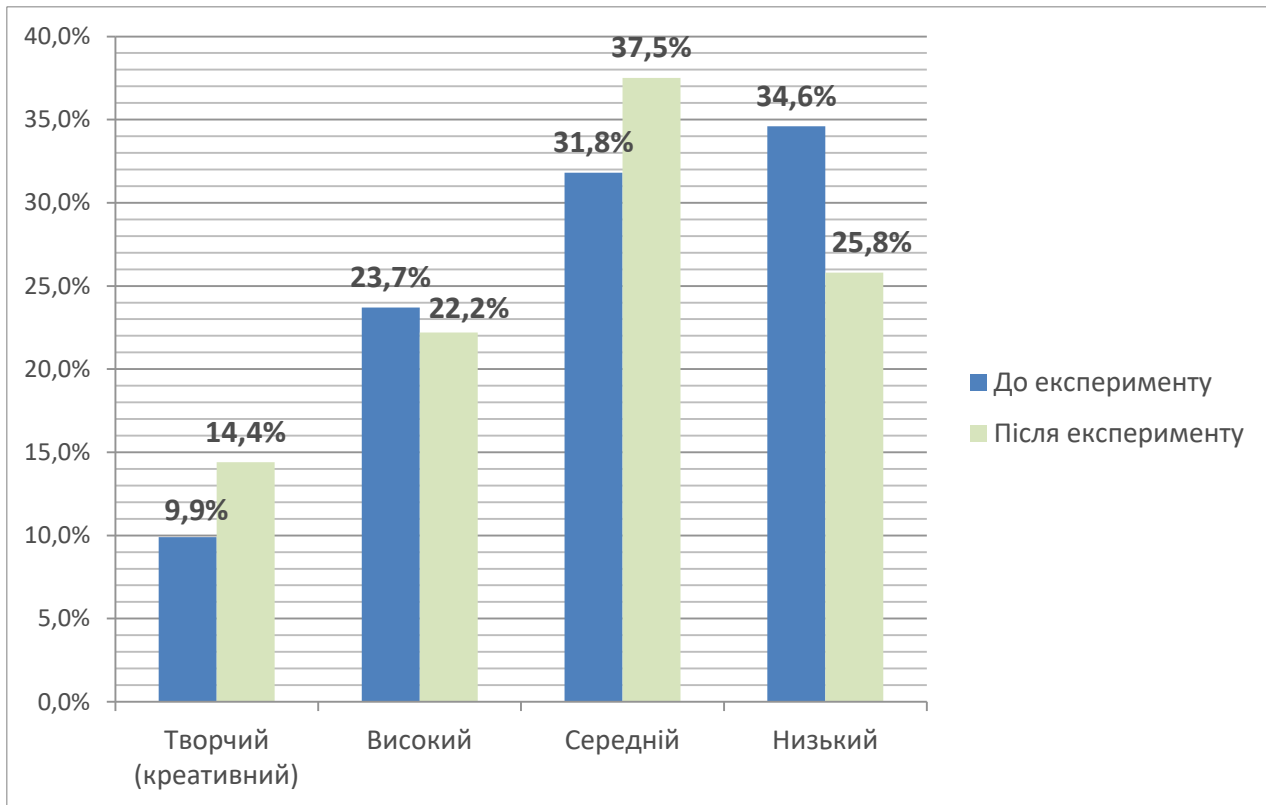

Рис. 3. Діаграма рівнів сформованості культури професійного спілкування у майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності в контрольній групі на початок та після формувального експерименту

Використання діагностичного комплексу підтвердило вірогідність основних положень дисертаційного дослідження щодо ефективності педагогічних умов і структурно-функціональної моделі формування культури професійного спілкування у майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності.

Таким чином, проведене експериментальне дослідження підтвердило гіпотезу та основні теоретичні положення щодо доцільності формування культури професійного спілкування майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності в умовах закладу вищої освіти засобами інтерактивних технологій.

Доведено переваги формування культури професійного навчання засобами технологій інтерактивного навчання в освітньому процесі, найбільш вагомими з них: пробудження у студентів мотивації до професійного спілкування, сприяння виявленню особистісного комунікативного потенціалу студента, поліпшення емоційно-психологічного стану студентів і створення сприятливої психологічної атмосфери в групі, стимулювання викладачів і студентів до самовдосконалення. Позитивні зміни в експериментальній групі відбулися за рахунок постійного залучення студентів у різні ситуації, які потребували вирішення завдань, наближених до майбутньої професійної діяльності в умовах ділової комунікації.

ВИСНОВКИ

У дисертації подано теоретичне узагальнення й нове вирішення проблеми формування культури професійного спілкування у майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності в освітньому процесі закладу вищої освіти.

1. На основі аналізу досліджень з проблеми формування культури професійного спілкування у майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності доведено актуальність формування досліджуваного феномена під час їхнього навчання у закладі вищої освіти.

Уточнено поняття «культура професійного спілкування менеджерів зовнішньоекономічної діяльності» як інтегративного новоутворення, що забезпечує позитивний результат у ситуаціях ділового спілкування і об'єднує культурно-специфічні знання, пов'язані з моделями бізнес-аналізу; поведінкові та соціолінгвістичні уміння, які уможливають адаптацію до різних обставин ділового спілкування; особистісні якості, які сприяють розвитку позитивного й толерантного ставлення до комунікативної взаємодії.

Схарактеризовано структуру культури професійного спілкування менеджерів зовнішньоекономічної діяльності з визначенням її компонентів (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, інтерактивно-діяльнісний, комунікативно-мовний і емоційно-вольовий).

2. Визначено й обґрунтовано критерії, показники, рівні сформованості культури професійного спілкування майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності. До критеріїв віднесено мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, комунікативний, поведінковий з відповідними показниками. На основі комплексу показників визначено рівні (творчий (креативний), високий, середній, низький) сформованості культури професійного спілкування у студентів.

3. Визначено, теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено комплекс педагогічних умов, спрямованих на формування культури професійного спілкування у майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності засобами інтерактивних технологій.

Доведено, що такими умовами є: забезпечення інтерактивної суб'єкт-суб'єктної взаємодії в освітньому процесі на засадах особистісно-орієнтованого підходу, застосування технологій інтерактивного навчання з метою моделювання конкретних ситуацій професійної взаємодії, поєднання змісту професійної підготовки майбутніх фахівців з менеджменту зовнішньоекономічної діяльності з опануванням ними комунікативної культури, здійснення педагогічного моніторингу.

4. Розроблено й обґрунтовано структурно-функціональну модель процесу формування культури професійного спілкування майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності, яка містить три взаємопов'язаних блока (теоретично-цільовий, організаційно-процесуальний, результативно-діагностичний).

5. Розроблено й апробовано навчально-методичне забезпечення процесу формування культури професійного спілкування майбутніх менеджерів

зовнішньоекономічної діяльності, яке передбачає впровадження у навчальний процес технологій інтерактивного навчання. Розроблено авторський факультативний спецкурс «Спілкування в управлінській діяльності менеджера», тренінги з іншомовної ділової комунікації, програму виховної роботи «Формування комунікативної культури студентів», навчальний посібник «Тренінгові методики з іншомовної ділової комунікації».

Результати формувального експерименту засвідчили значущі кількісні та якісні зміни рівнів сформованості культури професійного спілкування майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності в експериментальній групі порівняно з контрольною. Так, творчого (креативного) рівня досягли 36,5 % студентів експериментальної та 14,5 % контрольної групи; високого – відповідно 30 і 23,1 %, середнього – 20,4 % студентів експериментальної та 35,3 % контрольної групи; на низькому рівні знаходилося 13,1 % майбутніх менеджерів експериментальної та 29, 1 % контрольної групи.

Для підтвердження достовірності отриманих даних в результаті дослідно-експериментальної роботи було використано коефіцієнт Стьюдента. Таким чином, експериментальне дослідження підтвердило значущість й ефективність педагогічних умов і розробленої структурно-функціональної моделі формування культури професійного спілкування майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності.

Проблема формування культури професійного спілкування майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності є складною і багатогранною, тому проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів цього процесу. Перспективи подальших наукових пошуків доцільно спрямовувати на підвищення педагогічної майстерності викладачів закладів вищої освіти у використанні навчального діалогу, удосконалення методичного інструментарію педагогічної діагностики комунікативної культури, ретельне вивчення питання підвищення рівня сформованості культури професійного спілкування майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності у процесі самовиховання та саморозвитку.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Навчальний посібник

1. Качмарчик С. Г. Тренінгові методики з іншомовної ділової комунікації: [навчальний посібник]. К., 2016. 123 с.

Статті у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних:

2. Качмарчик С. Г. Фундаментальна підготовка майбутніх менеджерів зовнішньо-економічної діяльності: стан проблеми і тенденції. Науковий Вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія. 2016. № 239. С. 112–119.

3. Качмарчик С. Г. Ділове спілкування в структурі професійної компетентності майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності. Науковий Вісник Національного університету біоресурсів і природо-

користування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія. 2016. № 253. С. 86–91.

4. Качмарчик С. Г. Формування культури іншомовного спілкування у майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності у дослідженнях вітчизняних і зарубіжних вчених. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». 2016. № 1 (11). С. 235–239.

5. Качмарчик С. Г. Використання інтерактивних технологій у формуванні соціально-комунікативної компетентності студентів-менеджерів. Вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія. 2017. № 259. С. 110–115.

Статті у наукових виданнях інших держав:

6. Kachmarchyk S. Some peculiarities of interactive methods using in the English language studying at the Faculty of Management as a means of effective training improving. *Středoevropský Věstník pro vědu a výzkim*. 2016. Vol. 14 (27). P. 43–48.

7. Kachmarchyk S. Technologies of interactive methods application in professional communication culture forming of future managers of foreign economic activity. *News of Science and Education*. 2018. Vol. 2 (58). P. 8–14.

Тези наукових доповідей:

8. Качмарчик С. Г. Формування готовності майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності до професійного іншомовного спілкування під час проходження виробничої практики. Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 5–6 лютого 2016 року: тези доповіді. К., 2016. С. 71–72.

9. Качмарчик С. Г. Особливості використання інтерактивних методик у процесі формування білінгвальної компетентності у менеджерів. Актуальні питання сучасних педагогічних та психологічних наук: Всеукраїнська науково-практична конференція, м. Одеса, 19–20 лютого 2016 року: тези доповіді. Одеса, 2016. С. 119–121.

10. Качмарчик С. Г. Проблема інтерпретації вимірювань іншомовної компетентності майбутніх фахівців зовнішньоекономічного профілю. Розвиток сучасної освіти: теорія, практика, інновації: II Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 25–26 лютого 2016 року: тези доповіді. К., 2016. С. 297–299.

11. Качмарчик С. Г. Універсальна дидактична система формування іншомовної компетентності майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності в сучасній вищій школі. Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні: Міжнародна науково-практична конференція, м. Львів, 26–27 лютого 2016 року: тези доповіді. Львів, 2016. С. 106–107.

12. Качмарчик С. Г. Культура професійного спілкування як фактор становлення майбутнього компетентного фахівця. Развитие науки в XXI веке:

XIII Международная заочная научно-практическая конференция, г. Харьков, 19 мая 2016 года: тезисы доклада. Х., 2016. Ч. 4. С. 46–50.

13. Качмарчик С. Г. Возможности диалогического молчания как интерактивного процесса в контексте навчально-пізнавальної діяльності та міжособистісного спілкування. *Fundamental and Applied Science – 2017: XIII International Research and Practice Conference*. Sheffield UK, October 30 – November 7. Sheffield, 2017. Vol. 5. P. 44–46.

АНОТАЦІЯ

Качмарчик С. Г. Формування культури професійного спілкування у майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності засобами інтерактивних технологій. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2018.

Дисертацію присвячено проблемі формування культури професійного спілкування у майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності. У роботі проаналізовано стан розроблення проблеми в психолого-педагогічній літературі.

Уточнено поняття «культура професійного спілкування менеджерів зовнішньоекономічної діяльності» як інтегративного новоутворення, що забезпечує позитивний результат у ситуаціях ділового спілкування і об'єднує культурно-специфічні знання, пов'язані з моделями бізнес-аналізу; поведінкові та соціолінгвістичні уміння, які уможливають адаптацію до різних обставин ділового спілкування; особистісні якості, які сприяють розвитку позитивного й толерантного ставлення до комунікативної взаємодії.

Охарактеризовано структуру культури професійного спілкування менеджерів зовнішньоекономічної діяльності з визначенням її компонентів, а також визначено критерії з відповідними показниками та рівні її сформованості.

Розроблено й обґрунтовано структурно-функціональну модель цілісного процесу формування культури професійного спілкування майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності. Визначено, теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови, які сприятимуть формуванню культури професійного спілкування у майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності (забезпечення інтерактивної суб'єкт-суб'єктної взаємодії в освітньому процесі на засадах особистісно-орієнтованого підходу, застосування технологій інтерактивного навчання з метою моделювання конкретних ситуацій професійної взаємодії, поєднання змісту професійної підготовки майбутніх фахівців з менеджменту зовнішньоекономічної діяльності з опануванням ними комунікативної культури, здійснення педагогічного моніторингу).

Ключові слова: культура професійного спілкування, комунікативна діяльність, технології інтерактивного навчання, інтерактивна взаємодія, технологія педагогічного проектування.

АННОТАЦИЯ

Качмарчик С. Г. Формирование культуры профессионального общения у будущих менеджеров внешнеэкономической деятельности средствами интерактивных технологий. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 «Теория и методика профессионального образования». Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины. Киев, 2018.

Диссертация посвящена проблеме формирования культуры профессионального общения у будущих менеджеров внешнеэкономической деятельности. В работе проанализировано состояние разработки проблемы в психолого-педагогической литературе. Охарактеризована структура культуры профессионального общения менеджеров внешнеэкономической деятельности с определением ее компонентов, а также определены критерии с соответствующими показателями и уровни ее сформированности.

Уточнено понятие «культура профессионального общения менеджеров внешнеэкономической деятельности» и рассматривается как интегративное новообразование, которое обеспечивает позитивный результат в ситуациях делового общения и объединяет культурно-специфические знания, связанные с моделями бизнес-анализа; поведенческие и социолингвистические умения, которые делают возможным адаптацию к различным обстоятельствам делового общения; личностные качества, которые способствуют развитию позитивного и толерантного отношения к коммуникативному взаимодействию.

Разработана и обоснована структурно-функциональная модель целостного процесса формирования культуры профессионального общения у будущих менеджеров внешнеэкономической деятельности. Определены, теоретически обоснованы и экспериментально проверены педагогические условия, способствующие формированию культуры профессионального общения у будущих менеджеров внешнеэкономической деятельности (обеспечение интерактивного субъект-субъектного взаимодействия в учебно-воспитательном процессе на основе личностно-ориентированного подхода, применения технологий интерактивного обучения с целью моделирования конкретных ситуаций профессионального взаимодействия, сочетание содержания профессиональной подготовки будущих менеджеров внешнеэкономической деятельности с овладением ими коммуникативной культуры, осуществление педагогического мониторинга).

Ключевые слова: культура профессионального общения, коммуникативная деятельность, технологии интерактивного обучения, интерактивное взаимодействие, технология педагогического проектирования.

ANNOTATION

Kachmarchyk S. H. Forming Professional Communication Culture of Future Managers of Foreign Economic Activity by Means of Interactive Technologies. – The Manuscript.

The dissertation thesis for the scientific degree of Candidate of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.04 Theory and Methods of Professional Education. National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Kyiv, 2018.

The dissertation thesis is devoted to the actual problem of forming professional communication culture of future managers of foreign economic activity in the process of professional training. The paper analyzes the state of problem study in psychological and pedagogical literature. The structure of professional communication culture of future managers of foreign economic activity with the identification of its components has been characterized.

The author has determined both criteria (motivational, cognitive, activity, communicative, behavioral), corresponding indicators and levels (creative, high, sufficient, low) of professional communication culture of managers of foreign economic activity. The model of the holistic process of forming professional communication culture of future managers of foreign economic activity, which reflects the unity of theoretical, didactic and diagnostic components, has been developed and well-grounded.

Pedagogical conditions contributed to forming professional communication culture of future managers in foreign economic activity (providing interactive subject-subject interaction in the process of professional training on the basis of individual-oriented approach; application of technologies of interactive training aimed at specific situation modelling of professional interaction; combination of the content of professional training of future specialists in foreign economic activity with their communication culture mastering; pedagogical monitoring) have been determined, grounded and verified by the experiment.

The dissertation contains theoretically grounded and experimentally tested methodology of forming professional communication culture aimed at the development of students' communicative competence, system of values and increasing motivation for future self-education.

The advantages of forming professional communication culture by means of interactive teaching methods have been proved. The most significant are the following: increasing the students' motivation for professional communication, assistance in identifying the student's personal communication potential, improving the emotional and psychological state of students and creating favorable psychological atmosphere in the group, stimulating teachers and students to self-improvement. Positive changes in experimental groups have been occurred due to the constant involvement of students in different situations required solution that are close to future professional activities in the context of business communication.

Scientific relevance of the obtained results is the following:

– for the first time, pedagogical conditions that will promote forming professional communication culture of future managers of foreign economic activity have been determined, substantiated and experimentally verified;

– the model of the holistic process of forming professional communication culture of future managers of foreign economic activity has been developed and substantiated, which reflects the unity of theoretical, didactic and diagnostic components;

– the notion «culture of professional communication of managers of foreign economic activity» has been specified as an integrative notion, which provides a positive result in situations of business communication and combines cultural and specific knowledge related to business analysis models; behavioral and sociolinguistic skills that enable students' adaptation to different business communication contexts; personal qualities that promote the development of positive and tolerant attitude towards communicative interaction;

– the structure of professional communication culture of managers of foreign economic activity with the definition of its components (motivational, cognitive, interactive, communicative and emotional) has been characterized;

– criteria (motivational, cognitive, interactive, communicative, behavioral) with corresponding indicators and levels (creative, high, medium, low) of professional communication culture of managers of foreign economic activity have been determined;

– methodical supply of the process of professional communication culture formation of future managers of foreign economic activity in higher educational institutions by means of interactive technologies has been improved by the development of special course «Communication in a manager's professional activity».

The practical significance of the obtained results: it has been theoretically substantiated and experimentally verified structural and functional model of the process of professional communication culture formation of future managers of foreign economic activity; it has been developed and suggested for use the author's special course «Communication in a manager's professional activity», trainings on foreign business communication, educational work program «Formation of students' communicative culture». Some author's developments, which have been used in practice during the pedagogical experiment, have been summarized in a manual «Training Methods in Foreign Language Business Communication».

Key words: culture of professional communication, communicative activity, technologies of interactive training, interactive cooperation, technology of pedagogical projecting.